

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม

อรศิริ ปาณินท์

บทนำ

งานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมในเนื้อหาที่แท้จริงเป็นงานวิชาการ ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจากนักวิชาการในแขนงต่างๆ ซึ่งอยู่ในขอบเขตที่กว้างขวาง เพราะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวพันกับเรื่องราวต่าง ๆ ซึ่งดำเนินเป็นระยะเวลาต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน พร้อมทั้งต้องคิดการเพื่ออนาคตด้วย ผู้ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็น นักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม สถาปนิก วิศวกร นักผังเมือง ภูมิสถาปนิก หรือ นักวิชาการอื่นใดที่ทำงานเกี่ยวเนื่อง จำเป็นต้องเป็นผู้ที่ศึกษาหาความรู้ซึ่งต่อเนื่องกัน ตั้งแต่เรื่องราวในประวัติศาสตร์ สังคม และสภาพปัจจุบัน และการพยากรณ์ถึงสถานภาพทางกายภาพในอนาคตด้วย การดำเนินงานด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม จึงจะประสบผลสมตามเป้าหมายได้ การศึกษาเฉพาะในแง่มุมของประวัติศาสตร์ ศิลปะ และสถาปัตยกรรม โดยไม่ได้คำนึงถึงสภาพปัจจุบันและอนาคตของสถาปัตยกรรมและ

สภาพแวดล้อมที่ต้องการอนุรักษ์ มีโอกาสที่จะทำให้การยอมรับของสังคมต่อการอนุรักษ์ลดน้อยลงไป ทั้งนี้ เพราะวัตถุประสงค์การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม ณ ที่ใดก็ตาม ก็เพื่อให้ประชาชนได้สามารถศึกษาและรับรู้เรื่องราว ความเป็นมา ความสำคัญ และคุณค่าของสถานที่นั้น รวมทั้งได้สัมผัสกับสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมที่ต้องการอนุรักษ์อย่างใกล้ชิด การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมให้คงอยู่เพื่อการศึกษาและค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ จำเป็นที่จะต้องมีการดูแลและซ่อมบำรุงทั้งสถาปัตยกรรมและแหล่งที่ตั้ง รวมทั้งสภาพแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น หากสถาปัตยกรรมและแหล่งที่ตั้งได้รับการอนุรักษ์ตามกระบวนการทางวิชาการที่ถูกต้องแต่เก็บรักษาในรูปลักษณะของโบราณวัตถุเท่านั้น ก็เปรียบเสมือนเก็บรักษาก่อนอิฐ หิน ไม้ในพิพิธภัณฑ์ กลายเป็นสถาปัตยกรรมที่เป็นเพียงซาก หรืออนุสรณ์ ไม่มีชีวิตและบรรยากาศที่ผู้คนสามารถสัมผัสได้ ดังนั้นเครื่องมือหรือวิธีการที่จะให้สถาปัตยกรรมและแหล่งที่ตั้ง หรือสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าต่อการอนุรักษ์ได้คงอยู่อย่างมีชีวิตชีวาทางหนึ่ง คือ การสงวนรักษา และซ่อมบำรุงตามหลัก

วิชาการ พร้อมทั้งปรับสภาพการใช้งานให้ผู้คนในยุคปัจจุบันสามารถใช้สอย และสัมผัสกับบรรยากาศดั้งเดิมได้ เมื่อสถาปัตยกรรมและแหล่งที่ตั้งนั้นๆ มีการใช้งานการบำรุงรักษาอย่างมีโอกากระทำได้สม่ำเสมอ โดยหน่วยงานที่รับผิดชอบการใช้งานนั้น ๆ พร้อมทั้งสามารถสนองประโยชน์ใช้สอยกับสภาพสังคมปัจจุบันในขอบเขตของการอนุรักษ์ได้อีกด้วย ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวเป็นการผสมผสานอนุสรณ์และสถาน (monuments and sites) ให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน¹

การประเมินคุณค่าของสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมที่ควรอนุรักษ์

สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมหรือแหล่งที่ตั้งที่ควรอนุรักษ์นี้มีความหมายรวมถึงแต่ลักษณะของเมือง ชุมชน กลุ่มอาคาร และแหล่งที่ตั้งอาคาร ตัวอาคาร โครงสร้างอาคาร และส่วนประสมสถาปัตยกรรม รวมทั้งศิลปกรรม ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สถาปัตยกรรม ศิลปกรรมและวัฒนธรรมของยุคต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งในการตีความถึงความสำคัญในลักษณะต่าง ๆ นี้ บางประเทศมีกฎเกณฑ์การตีความแปรไปตามลักษณะของท้องถิ่นหรือพื้นที่เฉพาะประเทศซึ่งเน้นความสำคัญทาง

ประวัติศาสตร์ เช่น สหรัฐอเมริกาจะเน้นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ หรือเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในยุคต่าง ๆ มากเป็นพิเศษ แต่ประเทศในยุโรปซึ่งเน้นเรื่องราวของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมมากกว่าลำดับเหตุการณ์ก็จะเป็นคุณลักษณะทางศิลปกรรมเป็นหลัก ดังนั้นหากพบว่าในสหรัฐอเมริกาบางแห่งมีการอนุรักษ์โรงงาน เหมืองถ่านหิน หรือแม้กระทั่งร้านเหล้าหรือป้ายจอตรลเมล์ประจำทาง ซึ่งการพิจารณาคูณค่าทางสถาปัตยกรรมแล้ว อาจไม่พบคุณค่าทางสถาปัตยกรรมหรือศิลปกรรมเลย ก็ไม่เป็นที่น่าแปลกใจ เพราะสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมนั้น ๆ มีคุณค่าต่อการศึกษาดังเรื่องราวหรือเหตุการณ์ ซึ่งสำคัญทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นของเขา เป็นแหล่งซึ่งคนรุ่นหลังจะสามารถศึกษาได้ถึงบรรยากาศดั้งเดิมซึ่งมีเหตุการณ์ซึ่งได้จารึกไว้ในประวัติศาสตร์ หรือจดหมายเหตุของชาติ สำหรับประเทศในยุโรปซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนาน เช่น อิตาลี อังกฤษ ฝรั่งเศส ฯลฯ ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวคู่บ้านคู่เมืองมาแต่โบราณ ดังนั้นการศึกษาประวัติศาสตร์ของยุโรปสามารถศึกษาถึงศิลปกรรมและวัฒนธรรมอันเกิดขึ้นเป็นแบบแผนต่อเนื่องของแต่ละยุคได้ด้วย

สำหรับประเทศไทยซึ่งมีประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมสืบเนื่องกันยาวนานเช่นกัน ได้ถือระบบการประเมินคุณค่าของการอนุรักษ์ใน

รูปลักษณะคล้ายของยุโรป คือพิจารณาคุณค่าทางศิลปกรรมไปพร้อม ๆ กับความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งหากพิจารณาการประเมินคุณค่าของการอนุรักษ์โบราณสถานของกรมศิลปากรจะพบว่า การประเมินคุณค่าในการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น ถึงแม้ว่าจะเน้นความสำคัญทางประวัติศาสตร์ แต่จะมีการชี้ให้เห็นคุณค่าทางศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมตามไปด้วยเสมอ ๆ แม้แต่โบราณสถานที่เหลือไว้แต่เพียงซากก็เช่นเดียวกัน ก็จะมีการค้นคว้าประกอบถึงความสำคัญทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมให้ศึกษาควบคู่ไปด้วย ซึ่งตัวอย่างได้จากเอกสารการขึ้นทะเบียนโบราณสถานต่าง ๆ ของกรมศิลปากร เช่น การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ² และการขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรุงรัตนโกสินทร์³ เป็นต้น การประเมินคุณค่าของอาคารจะพิจารณาความสำคัญทางประวัติศาสตร์ไปพร้อม ๆ กับการชี้ให้เห็นคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรมรวมทั้งลักษณะเด่นหรืออิทธิพลทางศิลปสถาปัตยกรรมซึ่งได้รับสืบทอดมาเป็นการให้ความรู้ทั้งเรื่องราวของอาคารและแหล่งซึ่งสมควรกันคว่าเพิ่มเติมไปในเวลาเดียวกันด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ลักษณะการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของไทยมิได้ระบุดังถึงแหล่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมโดยชัดเจน เช่น เกณฑ์การอนุรักษ์ของประเทศอื่น ๆ หลายประเทศ กฎหมายเกี่ยวกับโบราณ

สถานของไทยอาจครอบคลุมถึงแหล่งที่ตั้งได้ แต่ต้องมีการตีความอีกมากมายซึ่งกระบวนการตีความตามกฎหมายเป็นการดำเนินงานซึ่งมีขั้นตอนมากมายอันเป็นข้อขัดข้องอย่างหนึ่งในการดำเนินการอนุรักษ์⁴

กระบวนการอนุรักษ์

ในกรณีที่ได้ศึกษาและประเมินคุณค่าของสถาปัตยกรรม แหล่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมซึ่งสมควรอนุรักษ์ไว้แล้ว กระบวนการอนุรักษ์ให้สถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมสามารถคงอยู่เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าแก่ชนรุ่นหลังได้สืบต่อไปในระยะยาวนานจำเป็นต้องดำเนินการตามกระบวนการโดยสังเขปคือ⁵

1. การสงวนรักษาด้วยวิธีการใช้เทคนิคช่วยให้ไม่เกิดการผุพังของสถาปัตยกรรมหรือชะลอการเสื่อมสลายของสถาปัตยกรรมให้ช้าลง (preservation)

2. การบูรณะปฏิสังขรณ์เพื่อให้อาคารที่ชำรุดเสียหายได้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ทั้งรูปทรงและส่วนประณีตสถาปัตยกรรมซึ่งถูกต้องตามยุคสมัยของการสร้าง (restoration) ซึ่งในกรณีนี้อาจต้องซ่อมแซมเปลี่ยนส่วนที่มีการซ่อมแซมผิดไปจากเดิม หรือเพิ่มเติมส่วนที่ขาดหายไปโดยการศึกษากาจากเค้าโครงเดิมโดยละเอียด

3. การสร้างสิ่งก่อสร้างขึ้นใหม่ในรูปทรงและรายละเอียดตามแบบเดิม (reconstruction)

ซึ่งชำรุดหรือพังเสียหายไปตามกาลเวลา การก่อสร้างขึ้นใหม่เหมือนเดิมนี้ ควรกระทำเฉพาะในกรณีที่ต้องการให้สิ่งก่อสร้างนั้นเป็นหลักฐานเพื่อการศึกษาถึงความต่อเนื่องกับอาคารอื่นๆในประวัติศาสตร์ และต้องแน่ใจว่าเป็นงานก่อสร้างที่มีการค้นคว้าหลักฐานเอกสาร ภาพถ่าย หรือจดหมายเหตุต่างๆ ได้ถูกต้องและเหมือนเดิมทุกประการ ตัวอย่างเช่น การก่อสร้าง พระที่นั่งภูวดลทัศไนยและหอกลองขึ้นใหม่ในคราวเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ซึ่งการก่อสร้างใหม่นี้มีการศึกษาจากภาพถ่ายอย่างชัดเจน โดยศาสตราจารย์ โชติ ภัลยาณมิตร, ดร. สุเมธ ชุมสาย และนายสุวรรณ อัมมารมณเฑียร การก่อสร้างใหม่เพิ่มหลักฐานในการค้นคว้าแก่นุชนรุ่นหลังและสร้างทัศนวิสัยที่น่าเชื่อถือสภาพแวดล้อม แต่ในกลุ่มนักอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและนักวิชาการด้วยกัน ก็ยังมีผู้คัดค้านการสร้างขึ้นใหม่เหมือนเดิม ด้วยการให้เหตุผลว่าอาคารที่เสื่อมสลายไปโดยสิ้นเชิงแล้ว ไม่ควรสร้างขึ้นใหม่เหมือนเดิมเพราะเป็นการก่อสร้างที่ผิดกาลเวลาซึ่งก็เป็นเหตุผลที่น่ารับฟัง แต่อย่างไรก็ดีการมีหลักฐานให้คนรุ่นหลังได้ค้นคว้าเป็นลักษณะทางกายภาพที่ถูกต้องก็ยังนับว่ามีประโยชน์และประหยัดเวลาการค้นคว้าจากภาพถ่าย หรือจดหมายเหตุ

4. การปรับสภาพการใช้งานอาคาร (rehabilitation) สามารถกระทำได้โดยวิธีต่างๆ

เพื่อให้อาคารนั้น ๆ ได้มีการบำรุงรักษาและได้ใกล้ชิดกับประชาชน ได้ใช้ประโยชน์กับอาคารแทนที่จะปล่อยไว้รกร้างหลังจากการบูรณะปฏิสังขรณ์แล้ว กระบวนการปรับสภาพการใช้งานอาคารโดยทั่วไปกระทำโดยการโอนกรรมสิทธิ์อาคารและแหล่งที่ตั้งให้แก่รัฐหรือเอกชนซึ่งมีความสามารถในการรับผิดชอบในการดำเนินงาน เพื่อทำการปรับปรุงการใช้งานให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยร่วมสมัยซึ่งพิจารณาการปรับประโยชน์ใช้สอยใหม่ตามคุณค่าของศิลปกรรมสถาปัตยกรรมให้เหมาะสมกับสังคมร่วมสมัย

แนวทางการดำเนินงานเพื่อให้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และสภาพแวดล้อมบรรลุผลสัมฤทธิ์ประสงค์

ในกรณีที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า การปรับสภาพการใช้งานอาคารที่มีคุณค่าเป็นอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง (monument & sites) นั้น เป็นแนวทางหนึ่งในหลายๆแนวทางของการอนุรักษ์ ดังนั้นจึงใคร่เสนอข้อเสนอแนะต่าง ๆ เกี่ยวกับการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานทางประวัติศาสตร์และแหล่งที่ตั้ง (Historical monuments & sites) เพื่อประโยชน์แก่สถาปนิกและผู้สนใจในการอนุรักษ์ได้พิจารณาถึงข้อคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิชาการทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม และวิชาการด้านอื่นๆที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะการออกแบบ

สถาปัตยกรรมร่วมสมัย และการพัฒนาพื้นที่รอบบริเวณที่ต้องการอนุรักษ์

การอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมของอาคาร

ความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันทางกายภาพของอาคาร ซึ่งต้องการอนุรักษ์และแหล่งที่ตั้งตลอดจนสภาพแวดล้อมในขอบเขตต่าง ๆ ตามคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือหรืออุปกรณ์สำคัญอันหนึ่งในการนั้นให้เห็นคุณลักษณะ และบรรยากาศทางประวัติศาสตร์ศิลปสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม อันสะท้อนให้เห็นถึงยุคสมัย ซึ่งต้องการอนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษาแก่ชนรุ่นหลัง ในกรณีที่มีโครงการอนุรักษ์ ซึ่งมีแผนงานและมีการดำเนินงานตามโครงการย่อยหลักไม่พ้นในการดำเนินการตามแนวทางหลัก 4 ประการ ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ดังนั้นผู้ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาจำเป็นต้องตระหนักถึงคุณค่าของอาคาร และสถานที่ในประวัติศาสตร์ ซึ่งผสมผสานกับการพัฒนาเพื่อการใช้งานที่เหมาะสมหรือกล่าวง่าย ๆ คือการหาตัวกลางเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมใหม่กับอาคารอนุรักษ์นั่นเอง

เหตุผลต่าง ๆ ที่ควรพิจารณาในการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมของอาคาร ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ อาจจำแนกได้ดังนี้^{๕๖}

1. พยายามเก็บรักษาสภาพเดิมขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งเน้นสภาพแวดล้อมพร้อมทั้งป้องกันการเสื่อมสลายหรือชำรุดไปในเวลาเดียวกันด้วย ทั้งนี้เพราะองค์ประกอบต่าง ๆ เป็นเครื่องมือสำคัญในการบ่งชี้ถึงบรรยากาศ และคุณลักษณะของสถาปัตยกรรมในประวัติศาสตร์ องค์ประกอบของสภาพแวดล้อมในที่นี้รวมความถึงผิวจราจรประเภทต่าง ๆ เช่น ถนน ทางเดินเท้า สตรีทเฟอร์นิเจอร์ (Street furniture) ต่าง ๆ เช่น โคมไฟส่องสว่าง รั้ว บ้าย ม้านั่งริมทาง ต้นไม้ และพืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิม คู คลอง รวมทั้งระบบสาธารณูปโภคดั้งเดิม ซึ่งองค์ประกอบในผังบริเวณ หรือภูมิสถาปัตยกรรมเหล่านี้แสดงถึงคุณลักษณะเฉพาะของพื้นที่แต่ละพื้นที่

ลักษณะสภาพแวดล้อมดังกล่าวข้างต้นพิจารณาตัวอย่างได้จากสภาพแวดล้อมใกล้ตัวในกรุงเทพฯ เช่น ถนนราชดำเนิน บ่อนมหาภาพบริเวณสะพานผ่านพิภพลีลา สะพานผ่านพิภพลีลา คลองโอ่งอ่าง ลักษณะดังกล่าวควรแก่การศึกษาและพัฒนาให้ถูกต้อง

2. พิจารณาความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบรวมทั้งพื้นที่เปิดโล่ง ซึ่งเป็นตัวกลางเชื่อมความต่อเนื่องและบรรยากาศดั้งเดิม

3. พิจารณาการจัดระบบระบายน้ำในบริเวณอาคาร และพื้นที่รอบบริเวณเพื่อป้องกันการเสื่อมสลายของสถาปัตยกรรมและแหล่งที่ตั้ง

ในประเทศไทย ฝนและความชื้นเป็นตัวการสำคัญในการทำให้อาคารเสื่อมสภาพลงอย่างรวดเร็ว การดูแลรักษาเฉพาะตัวสถาปัตยกรรมไม่สามารถชะลอการเสื่อมสลายและการชำรุดของวัสดุก่อสร้างบางประเภทได้ ดังนั้นการป้องกันน้ำรอบบริเวณเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการป้องกันสถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม

ตัวอย่างการเสื่อมสลายและผุพังของผิวปูนฉาบของวังท่าพระ ซึ่งปัจจุบันมหาวิทยาลัยศิลปากรได้เปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยเป็นหอศิลป์ เป็นตัวอย่างในการศึกษาเรื่องระบบการระบายน้ำโดยรอบบริเวณ เพราะในฤดูฝนความชื้นรอบบริเวณวังท่าพระสูงมาก การซ่อมแซมเฉพาะผิวหน้าไม่สามารถช่วยชะลอการผุพังได้ ในกรณีทั้งปวงประมาณการบูรณะตัวสถาปัตยกรรมเป็นปัญหา การป้องกันความชื้นรอบบริเวณจะเป็นแนวทางที่ดีในการป้องกันความชื้นมายังตัวสถาปัตยกรรม

4. ควรรักษาสภาพของลานหรือพื้นผิวบริเวณรอบอาคารให้คงลักษณะเดิมมากที่สุด เพื่อป้องกันการเสื่อมสลายขององค์ประกอบและส่วนประณีตสถาปัตยกรรม

ตามปกติในการออกแบบของสถาปนิกสถาปัตยกรรมและผังบริเวณย่อมได้รับการพิจารณาควบคู่กันไป ดังนั้นพื้นผิวของทางเท้า ก่อ ลานรอบบริเวณ ก่อ ย่อมมีส่วนสัมพันธ์กับตัวสถาปัตยกรรม ในการพัฒนาพื้นที่โดย

รอบจำเป็นต้องพิจารณาให้ลึกซึ้งถึงส่วนละเอียดของสิ่งต่างๆ เหล่านี้ด้วย ปัจจุบันการปรับระดับถนน ก่อ ทางเท้า ก่อ เพื่อการป้องกันน้ำท่วม ได้มีการถมบัวเชิงผนัง หรือบัวเชิงกำแพง หรือรั้ว ซึ่งออกแบบมาพร้อมกับตัวสถาปัตยกรรม ทำให้ผลทางด้านความงาม ก่อ รูปทรง ก่อ สูญหายไปสิ้น ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายในกรณีที่ทำให้การพัฒนาโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ทำให้ไม่มีหลักฐานสถาปัตยกรรมเดิมได้ศึกษาค้นคว้าอีกต่อไป เช่น กำแพงวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน เป็นต้น วัดพระศรีมหาธาตุ ถึงแม้จะเป็นวัดที่ไม่เก่านัก แต่ก็ เป็นสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าซึ่งออกแบบและวางผังโดยศาสตราจารย์พระพรหมพิจิตร ตามความเห็นของข้าพเจ้ามีความเห็นว่าเป็นอาคารแบบไทยประเพณีซึ่งสถาปนิกท่านได้ผสมผสานงานสถาปัตยกรรมแบบประเพณีกับการวางผังบริเวณแบบร่วมสมัยเข้าด้วยกัน เพราะมีการวางผังอย่างมีระบบผิดแปลกไปจากวัดซึ่งสร้างสมัยรัตนโกสินทร์อื่นๆ ซึ่งส่วนใหญ่จัดองค์ประกอบของผังในลักษณะสมดุลง่ายแนวแกนหลัก แต่ทว่าวัดนี้มีการแบ่งส่วนกิจกรรมออกเป็น ส่วนๆ ซึ่งไม่ใช่แกนสมดุลง่าย (Symmetrical Balance) รวมทั้งมีการวางผังถนนแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสในลักษณะงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ด้วย การออกแบบเจดีย์ก็เป็นลักษณะเฉพาะของสถาปนิกที่พยายามให้เรียบง่ายไม่เลียนแบบของโบราณ รวมทั้งมีการ

ออกแบบกำแพงรั้วให้กลมกลืนกับเจดีย์ซึ่งเป็นฉากหลังด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายเพราะเมื่อมีการปรับระดับถนนพหลโยธิน และทางเท้า ได้ปรับระดับสูงมากจนถมมิดส่วนบัวเชิงกำแพงเสียหายหมดสิ้น ทำให้กำแพงเสียหายขาดสักระยะ และส่วนประตีสถาปัตยกรรมขาดหายไป ในกรณีนี้ หากมีผู้ขายซึ่งถึงคุณค่าของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมได้เล็งเห็นก็สามารถแก้ปัญหาเหล่านั้นได้โดยไม่ยากลำบาก

5. เตรียมการป้องกันการเสื่อมสลายของผิวหน้าวัสดุตามลักษณะทางธรรมชาติของวัสดุนั้นๆ เช่นการทำความสะอาดผิวหน้า การกัดสนิมผิวโลหะ การกัดสีและดกแต่ง รวมทั้งการเตรียมการป้องกันและบำรุงรักษาองค์ประกอบสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรมอื่นๆ ซึ่งส่งผลมายังพื้นผิววัสดุของตัวสถาปัตยกรรม

นอกจากการป้องกันและรักษาแล้ว ควรมีการเตรียมการป้องกันในระยะยาวให้แก่ผิววัสดุด้วย ดังนั้นการบำรุงรักษาองค์ประกอบอื่นๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับผิววัสดุ มีความจำเป็นและต้องมีการวางแผนงานที่ถูกต้อง เช่น การปลูกต้นไม้ประดับใกล้อาคารอาจให้ผลในด้านหนึ่ง แต่ในอีกลักษณะหนึ่งอาจให้ผลข้างเคียงที่เป็นผลเสียหายแก่ผิววัสดุก็ได้ เช่น เกษตรดอกไม้ บานไม้ เมื่อถูกลมพัดปะทะตัวอาคารอาจเป็นผลต่อการเสื่อมสลายของผิววัสดุของตัวสถาปัตยกรรมได้ ซึ่งต้องมีการพิจารณาโดยละเอียด

6. ควรมีการประเมินคุณค่าโดยทั่วไปของวัสดุก่อสร้างของอาคารที่ต้องการอนุรักษ์ว่า นอกเหนือจากการป้องกัน บำรุงรักษาแล้ว ยังต้องการเสริมด้วยเทคนิควิทยาอื่นๆ อีกหรือไม่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญให้คำปรึกษาทั้งนักโบราณคดี นักประวัติศาสตร์ สถาปนิก ภูมิสถาปนิก วิศวกร หรือนักวิทยาศาสตร์ ในสาขาวิชาการที่เกี่ยวข้อง

7. ควรซ่อมแซมองค์ประกอบสถาปัตยกรรมและผังบริเวณที่ชำรุด ในการซ่อมแซมนั้น จำเป็นต้องระมัดระวังและศึกษาลักษณะเดิมให้ถ่องแท้ ในกรณีที่มีชิ้นส่วนของสถาปัตยกรรมหรือส่วนประตีสถาปัตยกรรมที่ขาดหายไป การซ่อมแซมจำเป็นต้องศึกษาจากต้นแบบที่ยังพอหลงเหลืออยู่ โดยศึกษาเปรียบเทียบให้ชิ้นส่วนใหม่เหมือน หรือให้มีความแตกต่างน้อยที่สุด ชิ้นส่วนดังกล่าวอาจเป็นรั้ว ระเบียง ส่วนตกแต่งชายคา ฯลฯ การเลือกวัสดุในส่วนที่เพิ่มเติมให้พิจารณาวัสดุเดิมเป็นพื้นฐาน หากการใช้วัสดุเดิมไม่สามารถกระทำได้ด้วยเหตุผลทางเทคนิคหรือเหตุผลทางเศรษฐกิจ จึงจะพิจารณาวัสดุใหม่ที่สร้างความแตกต่างน้อยที่สุด เช่น วัสดุปูพื้นเป็นต้น

8. การออกแบบและการก่อสร้างส่วนของสถาปัตยกรรม หรือสภาพแวดล้อมในกรณีที่องค์ประกอบนั้นๆ ได้เสื่อมสลายหรือสูญหายไปโดยสิ้นเชิง เช่น ซุ้มประตูทางเข้า ลานถนน ทางเท้า และในการพัฒนาเพื่อการอนุรักษ์

มีความจำเป็นต้องสร้างใหม่เพื่อให้ความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรม และสภาพแวดล้อมคงบรรยากาษและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ไว้เช่นเดิม การออกแบบใหม่จำเป็นต้องอาศัยการค้นคว้าหลักฐานอย่างละเอียดและรอบคอบ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม โดยการศึกษาจากเอกสาร ภาพถ่าย หรือจดหมายเหตุต่างๆ เพื่อให้การออกแบบในลักษณะเหมือนเดิมได้กระทำโดยถูกต้อง หรือหากมีความจำเป็นต้องออกแบบใหม่ จำเป็นต้องมีแบบสถาปัตยกรรมใหม่ที่มีคุณลักษณะที่กลมกลืนกับอาคารและสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์

9. ในกรณีที่มีการดำเนินการในขั้นตอนของการบูรณะปฏิสังขรณ์ (Restoration) หรือการก่อสร้างเพิ่มเติม (Reconstruction) ได้ลุล่วงไป จำเป็นต้องมีการศึกษาส่วนเพิ่มเติมขององค์ประกอบสถาปัตยกรรม เพื่อประโยชน์ในการปรับสภาพการใช้งานใหม่ ซึ่งอาจรวมรวมถึงการเพิ่มบริเวณจอดรถในพื้นที่ การเพิ่มส่วนประกอบสถาปัตยกรรม หรือประโยชน์ใช้สอยที่ต้องการเพื่อการใช้งานใหม่ เช่น โถงหรือทางเดินต่อเนื่อง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการปรับการใช้สอย ต้องแน่ใจว่าส่วนที่เพิ่มเติมไม่เป็นปัญหาของคุณลักษณะโดยทั่วไปของอาคาร และสภาพแวดล้อมทั้งในแง่มุมมองของการออกแบบสถาปัตยกรรม และภูมิสถาปัตยกรรมในบริเวณ

10. ในกรณีที่อาจต้องมีการปรับการออกแบบสภาพภายนอกของสถาปัตยกรรมบ้าง เพื่อการใช้งานใหม่ ต้องพิจารณาลักษณะที่ให้ความกลมกลืนกับอาคารเดิม หรือสภาพแวดล้อมเดิม ทั้งรูปแบบ วัสดุ และสัดส่วน ซึ่งรวมรวมถึงองค์ประกอบของผังบริเวณ และความเชื่อมโยงของส่วนเปิดโล่งซึ่งอาจจำเป็นต้องมีการออกแบบใหม่เพิ่มเติมด้วย

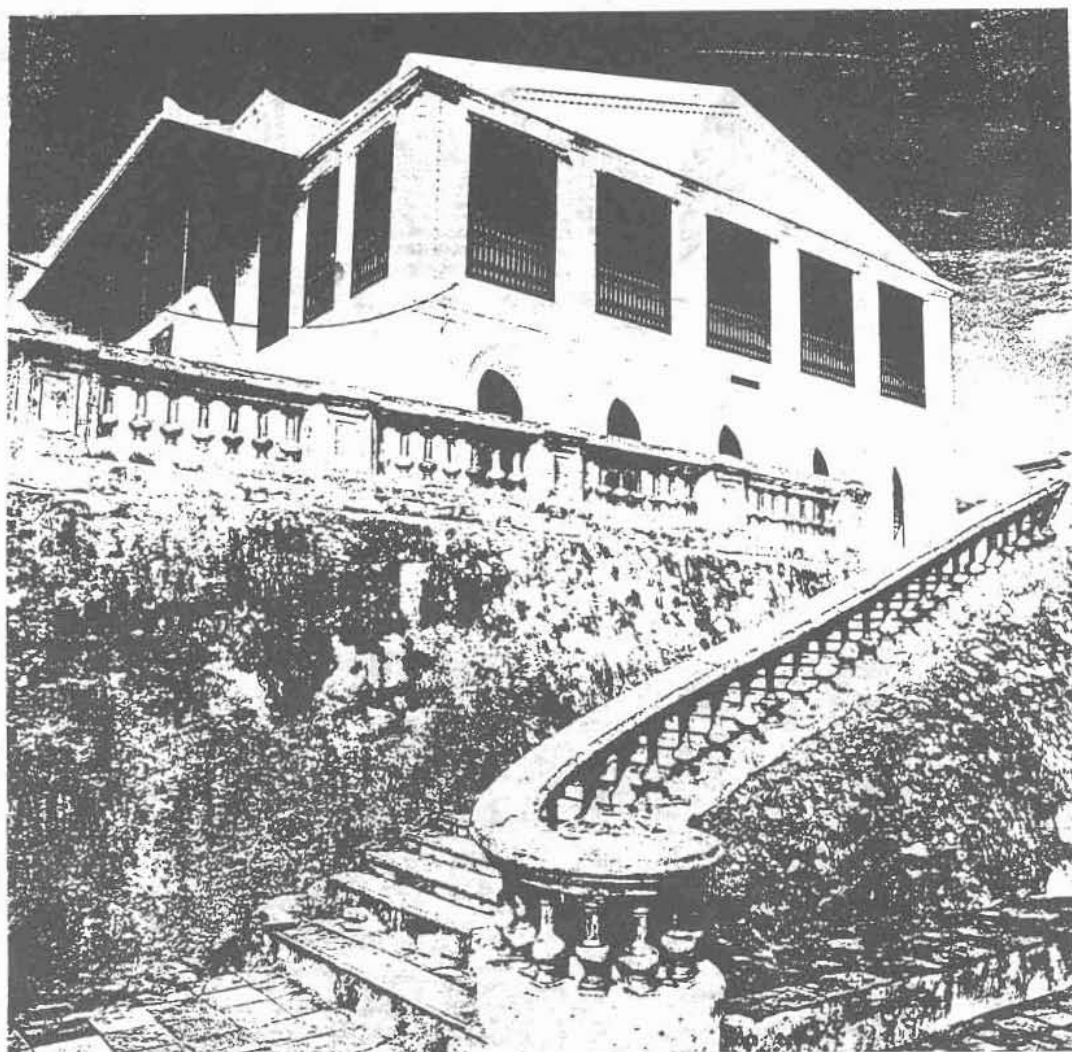
จากข้อควรพิจารณาต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ชัดว่า การพัฒนาแหล่งที่ตั้ง (site) และสภาพแวดล้อมของแหล่งที่ตั้งอันเป็นตัวกลางสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่นอกบริเวณ ซึ่งแน่นอนที่สุดว่าประกอบด้วยกลุ่มของสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ซึ่งเป็นประโยชน์ใช้สอยของชุมชนกับตัวอาคารเก่าซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ อันสมควรแก่การอนุรักษ์ เป็นงานสำคัญสำหรับสถาปนิก และภูมิสถาปนิกที่ต้องดำเนินการ และต้องทำการประสานงานกับนักวิชาการแขนงต่าง ๆ เพื่อที่จะได้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าแก่ประชาชน และเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน เพราะฉะนั้นสถาปนิกในปัจจุบัน ซึ่งสนใจในงานอนุรักษ์จำเป็นต้องศึกษาวิชาการของสถาปัตยกรรมร่วมสมัยไปพร้อม ๆ กับการศึกษาระบบการต่าง ๆ ในการอนุรักษ์ จึงจะทำการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อมบรรลุผลตามเป้าหมายได้

เชิงอรรถ

1. นิจ ทิญชีระนันท์ : *การอนุรักษ์อนุรักษ์และสถาน (บทสรุป)*, เอกสารการอบรมทางวิชาการเรื่องแนวทางและเทคนิคในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน โดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
2. ศิลปากร, กรม : *การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ*, กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ, 2525.
3. ศิลปากร, กรม, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ : *จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์*, ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล สหประชาพาณิชย์, กรุงเทพฯ, 2525.
4. อรศิริ ปาณินท์ : *การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาของกรุงรัตนโกสินทร์ บริเวณย่านธุรกิจ*, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพฯ, 2528, หน้า 68-70.
5. U.S. Department of Interior : Preservation Assistance Division, *Standard for Rehabilitation and Guidelines for Rehabilitating Historic Buildings*, The Secretary of Interior, U.S. Department of Interior, National Park Service, Washington D.C., 1983, p. 8-10.
6. เรื่องเดียวกัน หน้า 56.

บรรณานุกรม

1. โชติ กัลยาณมิตร : สถาปัตยกรรมไทย, ลักษณะไทย, สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพฯ, 2525.
2. นิจ หิญาธิระนันท์ : การอนุรักษ์อนุสรณ์และสถาน (บทสรุป), เอกสารการอบรมทางวิชาการ เรื่องแนวทางและเทคนิคในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน โดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ, 2528.
3. พิเศษ เจียจันทร์พงศ์ : โบราณสถานในแคว้นล้านนา, ล้านนาไทย, ทิพยเนตรการพิมพ์, เชียงใหม่, 2526.
4. สาทิศ ชูแสง : การอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมในยุโรป, วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2526, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, 2527.
5. ศิลปากร, กรม : พระราชบัญญัติ ระเบียบ กฎกระทรวง ประกาศและมติคณะรัฐมนตรี, โรงพิมพ์สหประชาพานิชย์, กรุงเทพฯ, 2524.
6. ศิลปากร, กรม : การขึ้นทะเบียนโบราณสถานในภาคเหนือ, โรงพิมพ์สหประชาพานิชย์, กรุงเทพฯ, 2525.
7. ศิลปากร, กรม : จดหมายเหตุการณ์อนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, โรงพิมพ์สหประชาพานิชย์, กรุงเทพฯ, 2525.
8. อรศิริ ปาณินท์ : การอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาของกรุงรัตนโกสินทร์ บริเวณย่านธุรกิจ, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, 2528.
9. อุไรวรรณ ตันติวงศ์ : พระนครคีรี, โรงพิมพ์สหประชาพานิชย์, กรุงเทพฯ, 2527.
10. MURTAGH, WILLIAM J. : *Aesthetic and Social Dimensions of Historic Districts, Identifications, Social Aspects and Preservation*, Paper presented at : the 7th General Assembly of International Center for Conservation, Rome, Italy, 1973.
11. U.S. Department of Interior, Preservation Assistance Division, *Standard for Rehabilitation and Guidelines for Rehabilitating Historic Buildings*, the Secretary of Interior, U.S. Department of Interior, National Park Service, Washington D.C. U.S.A., 1983.

ภาพที่ 1 พระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์

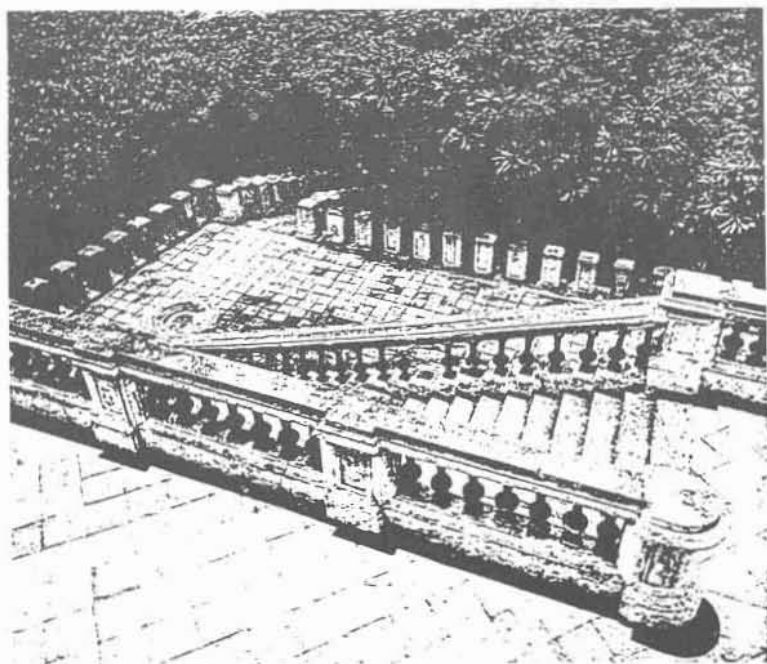
พระที่นั่งองค์ใหญ่ที่สุดในหมู่พระที่นั่งบนพระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งได้รับการอนุรักษ์ตามกระบวนการ คือ ซ่อมแซม สร้างเพิ่มบางส่วน ซะลอกการเสื่อมสลาย และปรับสภาพการใช้งานอาคารมาเป็นพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ พระนครคีรี การอนุรักษ์ดังกล่าวได้ให้ความสำคัญของการอนุรักษ์แหล่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมไปพร้อม ๆ กับตัวอาคาร ดังจะเห็นได้จากการเก็บรักษาลักษณะทางเดิน ถนน บันไดเชื่อมระหว่างพื้นที่ต่างระดับ เนื่องจากแหล่งที่ตั้งเป็นยอดเขาวัง ไร่ตามสภาพเดิม และปรับปรุงส่วนชำรุดโดยพยายามเลือกวัสดุให้ใกล้เคียงหรือเหมือนกับสภาพเดิมมากที่สุด

- สถาปนิกผู้รับผิดชอบในการอนุรักษ์ คือ คุณอุไรวรรณ ดันติวงศ์ และ คุณสมชาติ จิงศิริอารักษ์
- ภาพจากหนังสือ พระนครคีรี. หนังสือเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม เล่มที่ 1 กรมศิลปากร, หสน. สหประชาพาณิชย์, กรุงเทพฯ, 2527, หน้า 21

ภาพที่ 2

เจดีย์ทางด้านทิศตะวันออกของพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ ลูกกรงระเบียงและบันไดซึ่งพยายามซ่อมแซมโดยใช้เทคนิคดั้งเดิมกับปูนโบกไม่ใช่ซีเมนต์ทรายเป็นปูนฉาบเช่นปัจจุบันซึ่งให้ผลคือการรักษาผิววัสดุ ความชื้น และความร้อนเป็นอย่างมาก

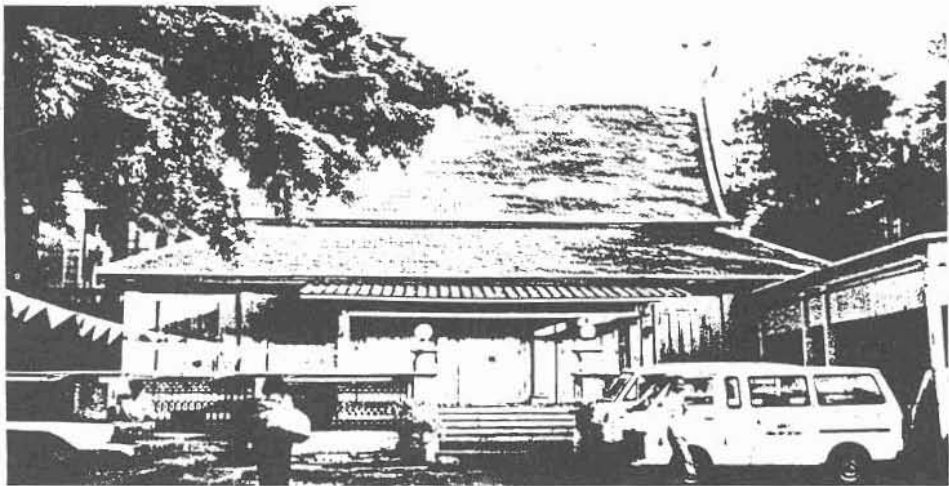
ภาพที่ 3

ทางขึ้นและลานหน้าพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมของแหล่งที่ตั้งซึ่งส่งผลต่อการอนุรักษ์ตัวพระที่นั่งฯ

ภาพที่ 4 บันไดทางขึ้นพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ด้านทิศตะวันตก

ลักษณะของบันไดก็ดี องค์ประกอบ รูปทรงองค์ประกอบ และการเลือกวัสดุเป็นตัวยกเชื่อมต่อระหว่าง พื้นที่ต่างระดับของผังบริเวณ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการเน้นการเข้าถึงอาคาร และแสดงบรรยากาศของอาคารกับสภาพแวดล้อม ซึ่งสถาปนิกผู้ทำการอนุรักษ์หรือผู้ออกแบบอาคารใหม่ในสภาพแวดล้อมเดิม จำเป็นต้องตระหนักและศึกษาให้ถี่ถ้วน

ภาพที่ 5 วังท่าพระ มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งปรับสภาพการใช้งาน และหอศิลป์

ทางเท้า ลาน และที่จอดรถยนต์ ซึ่งจำเป็นต้องจัดให้มี ความประโยชน์ใช้สอยใหม่ จำเป็นต้องมีการพิจารณาให้ถี่ถ้วน ทั้งตำแหน่ง การประสานกันระหว่างพื้นที่ และการแสดงความสำคัญของอาคารอนุรักษ์ ซึ่งในเรื่องดังกล่าวตามที่แสดงในภาพ มิได้มีการคำนึงถึงเท่าที่ควร

ภาพที่ 6 ดึกพรณราย วังท่าพระ ซึ่งปัจจุบันมหาวิทยาลัยศิลปากร ปรับการใช้งานเป็นหอศิลป์ ต่อเนื่องกับวังท่าพระ

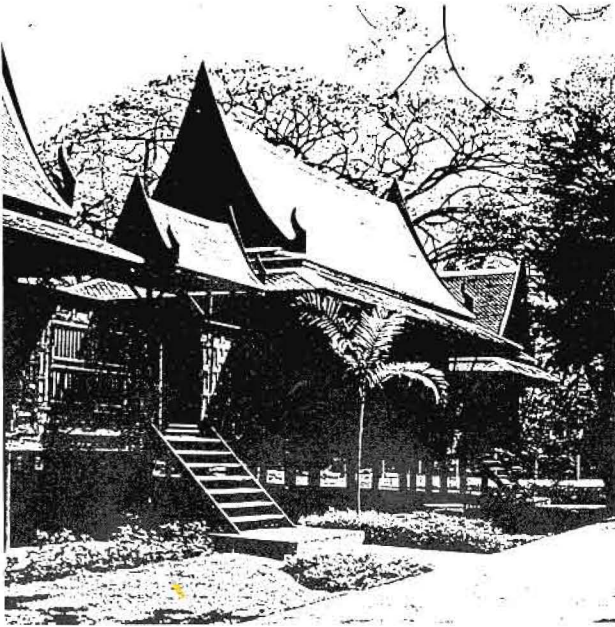
มีปัญหาเรื่องความชันของผนัง ซึ่งรับจากสภาพแวดล้อมซึ่งมีทั้งทางเท้า และลานซึ่งต่อเนื่องกับสวนแก้ว ด้านขวาของภาพ การแก้ไขระบบการระบายน้ำรอบบริเวณ มีความสำคัญต่ออาคารนี้มาก จำเป็นต้องมีการปรับปรุงเป็นระบบรอบบริเวณและจำเป็นต้องศึกษาเทคนิคเฉพาะกับปูนฉาบอาคารใหม่ด้วย

ภาพที่ 7

พระตำหนักทับแก้ว พระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในความรับผิดชอบของ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับการบูรณะตัวอาคาร แต่การจัดภูมิสถาปัตยกรรม มิได้เอื้ออำนวยต่อการอนุรักษ์อาคารเท่าที่ควร เพราะในการอนุรักษ์อาคาร ควรแสดงรูปร่างลักษณะอาคารที่ชัดเจนอย่างน้อยในระยะใกล้ การจัดพืชพันธุ์ไม้มากเกินไปจนความต้องการในบริเวณใกล้อาคาร จะบังรูปทรงและส่วนประณีตสถาปัตยกรรมของอาคาร และทำให้ความชื้นเข้าสู่ภายในได้ง่าย ควรเว้นระยะห่างพอสมควร และจัดในลักษณะการโอบล้อมบริเวณว่างโดยเปิดให้ส่วนเปิดโล่งมีความสัมพันธ์กับตัวอาคารด้วย

ภาพจากหนังสือ พระตำหนักทับขวัญ และพระราชวังสนามจันทร์, บริษัทวิกตอรีเพาเวอร์ พอยท์ จำกัด, กรุงเทพฯ, 2527. หน้า 52

ภาพที่ 8 พระตำหนักทับขวัญ
พระราชวังสนามจันทร์
ปัจจุบันอยู่ในความรับผิดชอบของ มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ปรับสภาพการใช้งาน เป็นพิพิธภัณฑ์

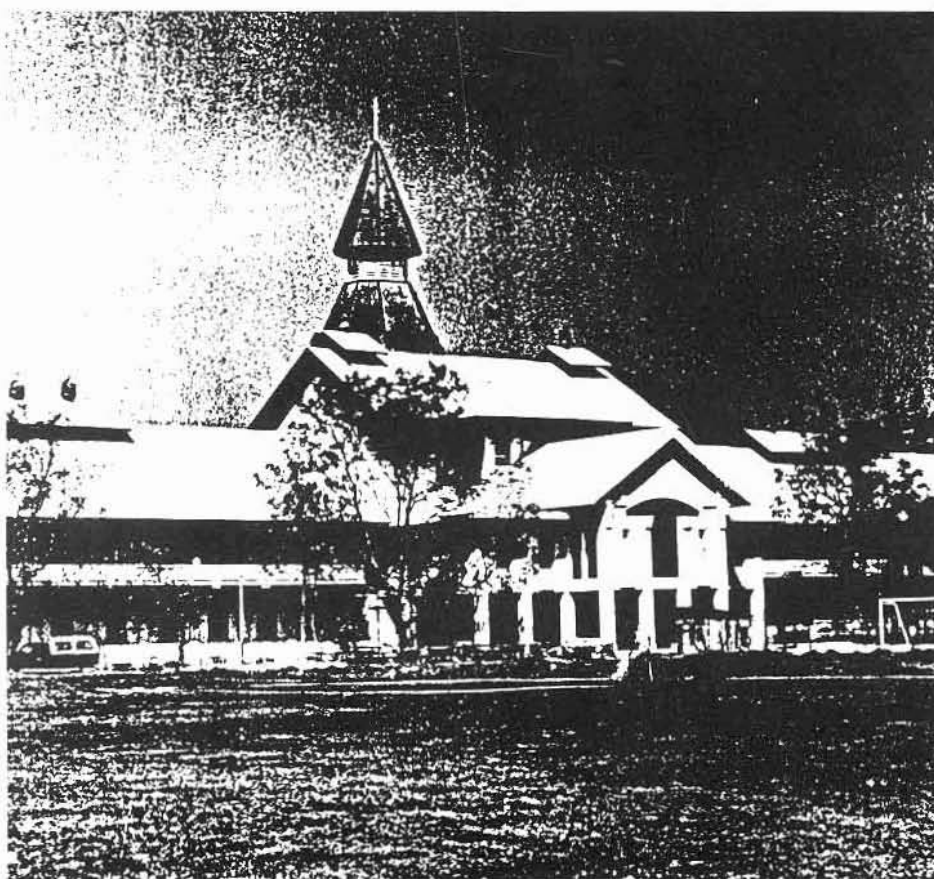

ภาพที่ 9 พระที่นั่งอภิมหัยฤดี
พระราชวังสนามจันทร์

ภาพที่ 10 พระที่นั่งพิมานปฐม
พระราชวังสนามจันทร์

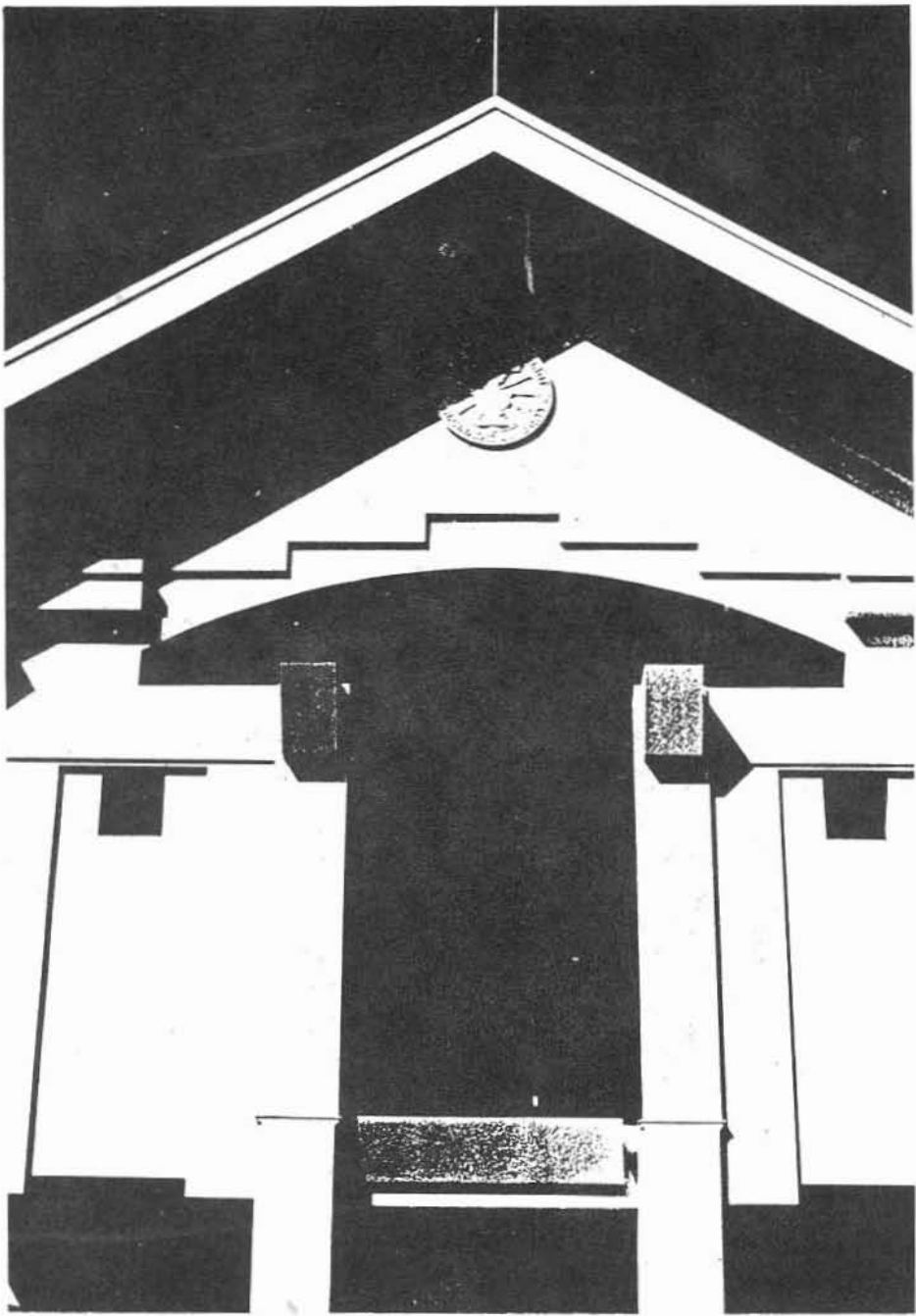
เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบภาพ 8-9-10 จะเห็นได้ชัดเจนว่า พระตำหนักทับขวัญได้รับการอนุรักษ์และพัฒนาอาคารและสภาพแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน สภาพแวดล้อมทั้งทางเท้าที่เว้นระยะห่างอาคารและพื้นที่ปลูกหญ้าก่อนถึงทางเข้า มีส่วนส่งเสริมตัวอาคารให้มีคุณค่าเป็นอย่างมาก ผิดกับพระที่นั่งอภิมหัยฤดี และพระที่นั่งพิมานปฐม ซึ่งมีลานจอดรถพื้นแข็งติดตัวอาคาร

ภาพที่ 11 อาคารอนุสรณ์สถานผู้ประกาศนัการ ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งต่อเติมจาก
ตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

ออกแบบโดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร สถาปนิก
นายวีระ อินพันทัง

เป็นอาคารต่อเติมจากอาคารซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งผู้ออกแบบได้ศึกษา
ลักษณะอาคารเดิม ทั้งรูปทรง วัสดุ จังหวะขององค์ประกอบต่าง ๆ และส่วนประณีตสถาปัตยกรรม
ที่กลมกลืนกับอาคารและสภาพแวดล้อมเดิม

ภาพที่ 12

ส่วนประณีตสถาปัตยกรรมของอาคารอนุสรณ์สถานผู้ประกาศนการ
ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งประยุกต์จากอาคารเดิม